

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТРУДНОЩІ ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Рекреаційно-туристична діяльність (РТД) – відносно нове поняття у рекреаційній географії та туризмознавстві. За найбільш схематичними представленнями, РТД являє собою поєднання рекреаційних та туристичних видів і форм господарської діяльності. Рекреація та туризм дійсно тісно взаємопов'язані між собою, але на даний час їх наукове і практичне розроблення достатньо розмежоване: пріоритетними є напрямки відпочинку та оздоровлення населення, пов'язані з економічно організованими і впорядкованими формами туризму та масової комерціалізованої рекреації. Інші напрями рекреаційної діяльності, зокрема масова самодіяльна та побутова рекреація, ще не досягли потрібних рівнів наукового та організаційно-економічного розгляду.

За найбільш змістовним представленням, РТД розглядають вже як нову сферу господарської діяльності, що інтегрує всі різновиди і форми відпочинку та оздоровлення населення. Головна трудність розроблення оцінок умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності полягає у їх множинності, різноякісності та різноіменованості. Складові рекреаційно-туристичного потенціалу (РТП) мають різну природу, зокрема вони можуть бути природно-географічними, історико-культурними, соціально-економічними. Вони можуть мати характеристики і оцінки за різними запитами і потребами суспільства – матеріальними, духовними, етичними, естетичними, економічними, перцепційними. В оцінюванні умов і ресурсів відпочинку та оздоровлення населення об'єктивні показники природних та соціально-економічних чинників РТП поєднані з суб'єктивними оцінками їх споживачами, що можуть мати ознаки і ментальності, і кон'юнктурності. Традиційна орієнтація оцінювання

умов і ресурсів за економічною ефективністю – різницею між затратами на їх освоєння та прибутком, у багатьох випадках вже поступається аксіологічним (ціннісним) нормам загальнолюдських цінностей і пріоритетів. В оцінці РТП поєднані соціальні потреби і запити різних верств населення. До того ж рекреаційні блага поєднують інтереси особисті (індивідуальні), сімейні, групові (корпоративні), громадські, суспільні [2].

Рекреаційно-туристичний потенціал характеризують за надзвичайно широкою номенклатурою властивостей і показників, перелік яких може охоплювати десятки і сотні складових. До того ж такі компоненти мають різну фізичну природу і, як правило, недостатньо співставні характеристики і показники. Зауважимо також, що склад рекреаційно-туристичних умов і ресурсів постійно оновлюється і розширюється. Така ситуація зумовлює значні методологічні труднощі у розробленні цього напрямку.

Загальною проблемою використання натуральних (фізичних) показників оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів є їх різноякісність та різноіменованість. Різні види рекреаційних умов і ресурсів мають різну фізичну природу і форми, і в різних ситуаціях, а також для різних видів РТД можуть мати дуже різну значущість та "вагомість" - від мінімальної до головної. Для подолання різноіменованості показників користуються різноманітними методами їх стандартизації та нормування, приведення до "однакового масштабу". Нагадуємо, що статистика використовує таке нормування лише для достатньо близьких, споріднених і сумісних показників. Рекреаційні ресурси такої "подібності" не мають і охоплюють об'єкти і явища дуже різної і мало співставної природи.

Складною методологічною проблемою у розробленні комплексних та інтегральних оцінок РТП виступає змістовна різноманітність їх вихідних складових та відповідних компонентних оцінок. Скажімо, як поєднати цінність археологічних артефактів та джерел мінеральних вод, ємність пляжної ділянки та показники якості життя населення та його доходів. Часом здається, що ця проблема чіткого розв'язання не може мати в принципі. Але це не зовсім так:

запити рекреаційно-туристичної діяльності позначають необхідність її розроблення знов і знов. Комплексні та інтегральні оцінки рекреаційного потенціалу і необхідні, і можливі.

Проблема представлення якісних характеристик і властивостей у кількісній формі має загальнонауковий статус. З середини минулого століття розробляють новий науковий напрям – кваліметрію як вчення про принципи і методи кількісного виразу якісних показників. Методи кваліметрії отримали найбільше поширення у психології, соціології, товарознавстві, а останнім часом набули популярності у соціально-економічних дослідженнях, фізичному вихованні та спорті [1, 3, 5]. Зроблені перші кроки до використання кваліметричних методів для оцінювання умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності [4].

Розглянемо деякі базові поняття кваліметрії у контексті оцінювання РТП. Об'єктами оцінювання можуть бути будь-які предмети, процеси, явища – природні чи штучні, матеріальні чи ідеальні (духовні), що формують рекреаційно-туристичний потенціал, характеризують умови і ресурси рекреаційно-туристичної діяльності. У рекреаційній географії та туризмознавстві об'єктами оцінювання РТП виступають також територіальні одиниці, що представляють собою фрагменти довкілля, ландшафтної оболонки Землі. Вони можуть мати різний геопросторовий масштаб – від ареалів і ділянок до регіонів і глобальних оболонок – геосфер. За предметним змістом територіальні одиниці можуть бути природно-географічними, історико-географічними (історико-культурними), соціально-економічними, геополітичними, етногеографічними. Поширені також різноманітні просторові поєднання таких складових у вигляді територіальних географічних комплексів. Загальна назва територіальних одиниць оцінки РТП – геопросторові таксони або просто таксони.

Базовими поняттями кваліметрії є "властивість" та "оцінювання". Властивість – характерна риса об'єкту, що показує його особливість у використанні як умови чи ресурсу РТП. Властивості можуть бути простими чи складними, перші називають компонентними, другі – комплексними.

Сукупність усіх властивостей, що визначають ресурсну цінність об'єкту, називають його якістю. Таким чином якість об'єкту – це його інтегральна оцінка, результат поєднання всіх властивостей, що визначають його використання (споживання) як ресурсу рекреації та туризму. Міра якості – кількісний вираз якості і властивостей у чисельній формі.

Оцінюванням називають процедуру чи алгоритм одержання показників міри якості об'єкту, а оцінкою – сам чисельний вираз такої міри. У ресурсознавстві розрізняють економічну оцінку умов і ресурсів господарської діяльності, що визначає її економічну ефективність співставленням прибутків і витрат виробництва. Більш загальні цільові настанови має аксіологія – науковий напрям орієнтований на оцінювання людських запитів і потреб – духовних, естетичних, етичних, світоглядних. Методологічною основою кваліметричних методів є шкалування – розроблення спеціальних кваліметричних шкал для трансформації якісних характеристик і властивостей у кількісно-числову форму.

У наш час набула значного поширення бальна оцінка РТП. Головна методологічними проблема такого підходу полягає в тому, що бальні оцінки не мають метричних відношень і не дають (не можуть давати взагалі) кількісних розрахункових показників. Бальні шкали порівнюють різні ресурси за відношеннями "менше-більше" і забезпечують лише їх відносне (рейтингове) впорядкування. На даний час більшість дослідників розробляють інтегральні оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу за бонітувальними шкалами - шкалами бонітету рекреаційних ресурсів, які можуть давати якісну чи напівкількісну (порядкову, рейтингову) оцінку ресурсам. У ресурсознавстві поширені 100-бальні бонітувальні шкали, які мають кількісний вимір відповідних ознак у балах. Проте слід пам'ятати, що такі оцінки можливі лише для ресурсів, які вже мають натуральні кількісні показники. Наприклад, бонітування ґрунтів здійснюють за 100-бальною шкалою, розробленою за пересічною врожайністю зернових культур. Перехід від натуральних показників до балів є формою їх стандартизації та нормування. В оцінці

рекреаційного потенціалу більшість ресурсних характеристик натуральних кількісних показників не мають, а відтак, не можуть бути переведені у 100-бальні шкали. Саме тому у рекреаційній географії поширені вкрай спрощені і схематичні 3-, 5-, 10-бальні шкали, які представляють лише порядковий (ранжований, рейтинговий) розподіл ресурсних ознак за відношенням "менше-більше".

У багатьох методичних розробках інтегральні оцінки РТП одержують простим додаванням компонентних показників, які для статистичної співставності представлені бальними шкалами. На жаль, цей популярний підхід не є коректним: бальні оцінки позбавлені метричних (кількісних) відношень та відповідних математичних дій, вони неопераціональні: їх не можна додавати й усереднювати.

В обчисленнях загальних усереднених та інтегративних показників типовими є процедури "нормування" та "зважування" вихідних показників. У багатьох випадках це суто математико-статистична проблема. Існує чимало всіляких принципів і методів її розв'язання. Значно складніше виглядає це питання в оцінці РТП. Перелік складових рекреаційного потенціалу настільки різноякісний, різноманітний і різноіменований, що простого нормування відповідних показників вочевидь недостатньо. Статистичне "вирівнювання" вихідних характеристик за їх стандартними відхиленнями чи на іншій основі аж ніяк не знімає проблеми різної предметної якості вихідних показників та їх змістовної неспівставності. Подібна ситуація має місце і у визначенні (оцінці) різної значущості окремих характеристик і показників та їх попередньому "зважуванню". Вагові коефіцієнти для окремих складових РТП мають на меті зробити оцінку рекреаційних умов і ресурсів більш точною. Але загальних методологічних чи методичних засад для такого зважування ще нема.

Відомі пошукові розробки багатофакторних методичних схем. Наприклад, для оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу використовують багатокритеріальні підходи, багатокритеріальну теорію корисності (MAUT - Multi-Attribute Utility Theory) - для визначення вагових коефіцієнтів критеріїв,

методи аналітичної та мультиплікативної ієрархії, відношення переваг ресурсних показників за якістю. Але очікуваних результатів для оцінки РТП вони ще не дають. Чи не найбільш поширений варіант встановлення відносної значущості та "ваги" різних показників - експертні оцінки вагомості властивостей.

Достатньо перспективним щодо інтегральних оцінок РТП виглядають типологічні підходи до групування і систематики його складових. Встановлення типових поєднань (комбінацій) компонентів, що визначають особливості використання такого потенціалу, певною мірою представляє їх відносну значущість та роль у формуванні рекреаційного потенціалу. Подальша розробка типологічних підходів для оцінки РТП з встановленням рекреаційно-ресурсних кластерів та рекреаційно-галузевих комплексів сприятиме поглибленню таких оцінок і посилить диференціацію складових за їх відносною роллю у формуванні РТП.

Характеристики рекреаційно-туристичних потенціалів та їх оцінки ще залишаються багато в чому пошуковими напрямками. З одного боку, реальний попит на оцінку ресурсного потенціалу об'єктів і територіальних таксонів - територій, акваторій, аероторій - постійно зростає. З другого - РТП об'єднує та інтегрує величезний і складний перелік різноякісних і різнорівневих характеристик і показників умов і ресурсів, які не підлягають простим статистичним узагальненням та інтегруванню.

Список використаних джерел: 1. Azgaldov G. G., Kostin A. V., Padilla Omiste A. E. *The ABC of Qualimetry: The Toolkit for measuring immeasurable*. Ridero. 2015. 167 p. 2. Topchiyiv A. G., Sych V.A., Yavorska V.V., Kolomiyets K.V., Hryhoriev A.V., Hevko I.V. *Methodological principles of systematics of recreational goods // Журнал з геології, географії та геоекології*. 2021. Т.30(4) 762-771. 3. Дмитренко Г. А., Ануфрієва О. Л., Бурлаєнко Т. І., Медвідь В. В. *Кваліметрія в управлінні: гуманістичний контекст: навч. посіб.* К.: Аграрна освіта. 2016. 335 с. 4. Топчієв О. Г., Коломієць К. В., Сич В. А., Яворська В. В. *Структурування рекреаційно-туристичного потенціалу на засадах географічного середовища. Кам'янець-Подільський: Вид. Панькова А. С..* 2020. 332 с. 5. Циба В. Т. *Основи теорії кваліметрії*. Київ. 1997. 214 с